
MELVIL HERSKOVIC

FRANC BOAS: UM PRIMITIVNOG ČOVEKA

Pitanje rase kao činioca u ljudskim stvarima postavilo se tek u relativno skorašnje vreme. Razlike u fizičkom tipu između glavnih skupina čovečanstva ranije su imale tek malu ulogu u proceni intelektualne i kulturne vrednosti. Naravno, takvi vidovi ljudskog oblika kao što su pigmentacija, boja očiju, oblik i boja kose, te crte lica, nisu prolazili nezapaženi. Ali nikakav društveni, ekonomski i politički smisao nije im pripisivan sve do pred kraj XVII veka, kad je nastupila era širenja Evropljana po svetu.

Teorije o rasnoj nadmoći i inferiornosti sistematski su izložene tek polovinom XIX veka, a idu u dve glavne struje. Najstarije beše nastojanje da se, na naučnoj osnovi, opravda ustanova crnačkog ropstva. Ovde prednjače spisi Amerikanaca kao što su J. C. Not (J. C. Nott) i C. R. Glidon (C. R. Gliddon), podstičući, između ostalog, mišljenje jednog takvog engleskog zatočnika antiabolicionističkog pokreta kao što je Džems Hant (James Hunt). Onda su, na evropskom kontinentu, usledili radovi grofa od Gobinoa (Gobineau) u Francuskoj, i Hjustona Stjuarta Čemberlena (Houston Stewart Chamberlain) u Nemačkoj. Spisi ovih ljudi usredsređivali su se na uspostavljanje teze o intelektualnoj i kulturnoj nadmoći arijske rase — visokog, plavokosog i plavookog severnoevropskog tipa, koji se kasnije počeo nazivati i nordijskim.

Radovi ranih američkih i britanskih teoretičara rase izgubljeni su iz vida posle ukidanja ropstva u SAD. Stanovište Evropljana, međutim, razbujalo se, naročito u Nemačkoj, gde je postalo jedan od osnovnih elemenata nacističke ideologije, te tako i jedan od glavnih uzroka stradanja u drugom svetskom ratu. Upravo u to vreme skovana je reč „rasizam“, kao označnica za upotrebu rase u političke svrhe.

*) Predgovor knjizi *Um primitivnog čoveka*.

Ne sme se misliti da je rasizam prolazio neosporavan. Međutim, antropolozi koji su odbijali da prihvate rasno tumačenje istorije nisu bili jedinstveni, u svojim pokušajima da isprave izopačenje nauke bili su rasplinuti, a u svojim istraživanjima uglavnom su prenebregavali političke i društvene implikacije učenja koje su osporavali. Stoga se, zapravo, sve do objavljivanja *Uma primitivnog čoveka*, antirasisti nisu mogli pozvati ni na jedno jedinstveno delo u kojem su se, shodno najboljoj naučnoj tradiciji, zaključci izvodili iz odmerenog, objektivnog ispitivanja, a podaci izlagali s obzirom na njihove šire implikacije, uz svrstavanje poznatih činjenica na takav način da se one nužno tiču pitanja o kojima se raspravlja.

Od trenutka pojavljivanja, ova knjiga je postala osobit cilj za one koji su podržavali tezu o rasnoj nadmoći. Nije slučajno njena verzija objavljena u Nemačkoj, pod naslovom *Kultur und Rasse*, bila jedna od svezaka obeleženih za nacističko spaljivanje knjiga 10. maja 1933. Njena se životnost proverava napadima koje protiv nje i njenog pisca, dve decenije posle njegove smrti i pola veka posle objavljivanja izvornog izdanja, još usmeravaju novorasisti, reagujući protiv stremljenja rasnoj integraciji u SAD i rušenja kolonijalnog sistema u širem smislu reči.

Franc Boas (Franz Boas) je rođen 9. jula 1858, u Minhenu, u Nemačkoj. Studirao je na Hajdelberskom (Heidelberg) i Bonskom (Bonn) univerzitetu, pre no što je prešao u Kil (Kiel), gde je, sa dvadeset i tri godine stekao zvanje doktora filozofije. Njegova teza, *Doprinos razumevanju boje vode*, bila je iz njegovog glavnog predmeta, fizike. Ali upravo mu je prvi pomoćni predmet, geografija, ponajviše uticao na kasniji rad, mada je, kao fizičar, svoju matematičku obuku rečito primenjivao u svom istraživanju pitanja rasnih razlika i ljudskog nasleđivanja. Njegovo zanimanje za geografiju ticalo se oblasti ljudske, ili kulturne geografije. To ga je logično i, kako se pokazalo, neodoljivo vodilo novoj disciplini — antropologiji. Tokom istraživačkog putovanja na Arktik, općinila ga je eskimska kultura — toliko različna od svega što je poznavao, a ipak tako dobro prilagođena surovoj sredini u kojoj ti ljudi žive, i za njih tako zadovoljavajuća. Naučni izazov da objasni sličnosti i razlike u načinu života ljudi različitog fizičkog tipa, i naseljenih u raznim prirodnim staništima, sveg ga je obuzeo, i tako postavljena pitanja uokvirila su probleme čijem je proučavanju posvetio ostatak svoga života.

Boas je SAD prvi put posetio 1884, pri povratku s istraživanja među Eskimima. Prihvatio je zatim mesto u Berlinskom etnološkom muzeju, a uključio se i u univerzitetski život, te dostigao rang docenta. Upravo je u to vreme začeo i svoja dugoročna istraživanja. Života Indijanaca sa se-

verne tihookeanske obale Severne Amerike. Sloboda američkog intelektualnog sveta, nasuprot krutosti nemačkog hijerarhijskog sistema, dopala mu se, pa se 1887. pridružio časopisu *Science* (Nauka), oženio se i naselio u Njujorku. Godine 1889. dobio je prvo akademsko postavljenje u SAD, na Univerzitetu Klark (Clark), gde je ostao do 1892, kada je prešao u Čikago, da bi postao član uprave Svetske kolumbijske izložbe, i, kasnije, saradnik Muzeja Fild (Field).

U Njujork se vratio 1896, prihvatajući posao u Američkom prirodnjačkom muzeju (American Museum of Natural History). Od 1899. do 1905. mesto u muzeju je držao naporedno s profesorom antropologije na Univerzitetu Kolumbija (Columbia). Od 1905. radio je isključivo na Kolumbiji, odakle je otpremao proučavaoce koji će, zajedno s njim, imati da igraju tako važnu ulogu u oblikovanju antropološke nauke. Pensionisao se 1937, pet godina pre dramatične smrti, 1942, za ručkom koji je, u Fakultetskom klubu Kolumbije, priredio svom prijatelju, profesoru Polu Riveu (Paul Rivet) iz Pariza, tada izbeglici iz Evrope, od nacističkog terora, protiv čijih se rasnih posuvraćenja Boas dosledno borio.

Boas je bio neumoran radnik i njegovoj se produktivnosti retko nalazi ravna. Ispod njegovog pera teče neprekidan niz monografija, članaka u stručnim časopisima, i prikaza. Utemeljio je jednu stručnu publikaciju, i osamnaest godina uređivao drugu, pored toga što je začeo i uređivao jednu seriju monografija. Beskompromisan u osećanju da nikakav ustupak čitaocima ne sme da pomrači čist naučni kvalitet njegovih podataka i pojmova, pisao je onako kako je osećao da mu nalažu zahtevi datog problema. Među njegove najznačajnije doprinose idu njegova analiza značaja porodične i bratovske promenljivosti u oblikovanju fizičkih tipova, ili njegov pristup proučavanju jezika s obzirom na sklop proučavanog jezika, a ne na kategorije indoevropskih, ili utvrđivanje značaja psihološke sastavnice ponašanja za razumevanje kulture, danas su to antropološka opšta mesta, a svojevremeno su te ideje izložene u profesionalnim časopisima i monografijama ograničenog tiraža. Od preko 600 jedinica njegove lične bibliografije, samo su nekoliko namenjene opštem čitaocu. Od knjiga, pored ove, mogu se navesti još samo *Primitivna umetnost* (*Primitive Art*), saradničko delo koje je priredio, *Opšta antropologija* (*General Anthropology*), i njegov rad *Antropologija i moderni život* (*Anthropology and Modern Life*). Nekoliko godina pre smrti popustio je nagovaranjima da sastavi zbirku svojih naučnih spisa, koja se pojavila pod naslovom *Rasa, jezik i kultura* (*Race, Language and Culture*).

Istorija knjige *Um primitivnog čoveka* nije nezanimljiva. Ideje koje čine njeno jezgro prvi put su izražene u jednom spisu iz 1894, pod na-

slovom „Ljudska sposobnost kao određena rasom“ („Human Faculty as Determined by Race“). Bilo je to predavanje što ga je Boas, kao potpredsednik Američkog društva za unapređivanje nauke (AAAS), i predsedavajući Sekcije za antropologiju, održao na bruclinskom sastanku Društva. Naslov ove knjige se prvi put pojavio 1901, u Boasovoj predsedničkoj besedi Američkom folklornom društvu (AFS). Ideje koje, u začetnim verzijama, čine klicu shvatanja što ih ovde nalazimo u sadašnjem obliku, razrađene su u seriju predavanja održanih 1910, u Institutu Louel (Lowell) u Bostonu, a kasnije, na španskom, na Nacionalnom univerzitetu Meksika.

Prvo izdanje knjige pojavilo je 1911, i štampano je nekoliko puta pre no što ga je Boas preradio, da bi, kako sam reče, uzeo u obzir nalaze istraživanja obavljenih pošto je knjiga bila prvobitno napisana. Kasniji ishodi potvrdili su njegove ranije zaključke, s obzirom na koje je osećao „sve veću izvesnost“. Ti su zaključci jezgroviti: „Nema fundamentalne razlike u načinu mišljenja između primitivnog i civilizovanog čoveka. Neka prisna veza između rase i ličnosti nikada nije ustanovljena. Pojam rasnog tipa kakav se obično upotrebljava u naučnoj literaturi zavodi na krivi put, i zahteva logičko, kao god i biološko određivanje“.

Važno je, međutim, da se u ovoj knjizi ne vidi samo rasprava na temu rase i rasnih razlika. Još u svom ranijem obliku, ona je ogolila anatomiju čitave nauke o čoveku, dokazujući da ljudska sposobnost, kakva se ispoljava u formama mišljenja i ponašanja jeste, u suštini, neprekidna kontrapunktna igra između onoga što je fizički nasleđeno i onoga što je naučeno — to jest, između fizičkog dara i kulture. Zapaženo je, i to s pravom, da nemački naslov ove knjige, *Kultura i rasa*, opisuje njenu sadržinu prikladnije od engleskoga.

Izdanje iz 1911. odražavalo je preobuzetost naslednim procesima, koja se imala nastaviti, da bi u prerađenoj knjizi bila još naglašenija. U tom pogledu, knjiga je nagoveštavala stremljenje koje će skoro sasvim da izmeni podnauku fizičke antropologije — iz discipline koja se prvenstveno bavila klasifikacijom ljudskih tipova u jedan oblik specijalizovane ljudske biologije. Kad se pojavilo izdanje iz 1938, genetičko proučavanje čoveka bilo je još u povoju. U radu pod naslovom *Promene u telesnom obliku potomaka useljenika* (*Changes in the Bodily Form of Descendants of Immigrants*), gde izlaže ishode proučavanja koje je obavio za Dillingemovu (Dillingham) komisiju za useljavanje, telo Kongresa SAD, Boas je ispitivao uticaj sredine na fizički nasleđene ljudske odlike. Odista dokazujući uobličljivost ljudskog organizma, taj Boasov rad je bio jedan od prvih koji će dovesti do toga da sred-

stva biometrike utiču na proučavanje čoveka, za što je Boas stvaralački razradio jedan matematički pristup.

U razmatranju kulturne strane ljudskog iskustva, Boas vrlo široko krstari. Svrha zastupanja rase, jezika i kulture kao nezavisnih varijabli ubedljivo je izložena i obilno dokumentovana. Većina stavova koje je izložio, da bi pokazao kulturne domašaje „primitivnog“ čoveka, a naročito primeri koje daje, postali su antropološki aksiomi. Rasturene kroz poslednja poglavlja, nalazimo dragocene pouke u kojima se izlažu načela naučnog metoda za proučavanje kulture, poput sledećeg: „U naučnim ispitivanjima nama uvek treba da bude jasna činjenica da u svojim objašnjenjima vazda ovapločujemo izvestan broj hipoteza i teorija, i da nikada ne dovršavamo analizu ma koje date pojave. Ako bismo tako morali da činimo, napredak teško da bi bio moguć, jer bi svaka pojava, za podrobniju obradu, zahtevala beskonačno vreme. Međutim, mi smo izuzetno skloni da sasvim zaboravimo tu opštu i za većinu nas čisto tradicionalnu, teorijsku osnovu, koja je temelj našeg rasuđivanja, te da pretpostavljamo da je ishod našeg rasuđivanja apsolutna istina.”

Uzev u obzir brzinu antropoloških kretanja otkako je Boas ponovo napisao ovu knjigu, iznenađuje koliko valjani ostaju njegov osnovni pristup i njegove fundamentalne teze. Izvesni njegovi pojmovi nisu više u opticaju, a neki od termina kojima se služio razumljivo su izišli iz upotrebe. Tako se sve manje čuje pridev „primitivan“, koji Boas s toliko muke određuje, i koji se, još u njegovom razmatranju, vidi kao funkcionalno nejasno oruđe klasifikacije. Ne samo zbog njegovog nejasnog značenja već i zbog mrskih konotacija koje je počeo nositi, on ustupa mesto preciznijim i opisnim terminima koji ne navode na vrednovanje, poput prideva „neuk“. Slično tome, pojam napretka, koji se čini važnim u Boasovom mišljenju, trpi teške napade zbog skrivenih, kulturom određenih implikacija.

Ili, da uzmemo još jedan primer; sama ideja rase, tako značajna u ovoj knjizi, počela se shvatati kao ideja čija naučna beskorisnost nije ništa manja od one društvene. Držimo li se Boasovih smernica — s naglaskom koji je on stavljao na potrebu proučavanja dinamičkih naslednih procesa ljudske fizičke forme, pre negoli se zadovoljimo klasifikovanjem konačnih ishoda tih procesa, kakvi se ispoljavaju u populacijama odraslih — zaključićemo da sam pojam rase predstavlja naučni čorsokak. Nalazimo da su događaji pretekli raspravu o „rasnom problemu“ iz poslednjeg poglavlja, iako čak i tu nalazimo naučna uopštenja trajne vrednosti.

Bitan doprinos ove knjige, viđen sada, više od dve decenije posle njenog objavljivanja, uistinu

nikada nije zvanično izrečen. Reč je o tome što knjiga dokazuje kako, u ljudskoj kulturi, mnogostrukost oblika predstavlja prevlaiku na jedinstvima koja postoje u prirodnim darovima, potrebama i stremljenjima svih ljudi. Tako se u njoj okvirno ocrta ono što smo počeli nazivati *kulturnim relativizmom*, a što, izrastajući iz jedinstva kulturne raznovrsnosti, gradi jedno poimanje odanosti koju svaki narod oseća prema svom osobenom načinu života. Još više od toga; u poglavlju o ulozi čuvstvene asocijacije u obliku sudova, Boas postavlja psihološki tlocrt za ono što će, posle njegove smrti, postati novo polje istraživanja — uporedno proučavanje vrednosti. Važnost ove oblasti potiče ne samo iz proučavanja jednog zanemarenog vida naučne stvarnosti kulture već i iz činjenice da ona daje osnovu za uverljivu filozofiju u jednom svetu gde su dodiri naroda s različitim načinima života stalno sve učestaniji i intenzivniji.

Ovo, Boasovo izuzetno „popularno” delo, zaslu-
 žuje, dakle, najbrižljivije čitanje. Čitajući, dobro bismo učinili da na umu imamo dva sažeta komentara na rad njegovog tvorca. Prvi komentar, jednog od prvih Boasovih studenata, A. L. Krebera (Kroeber), koji je postao jedan od najistaknutijih kulturnih antropologa, napisan je jednu godinu posle Boasove smrti: „Boasov naučni doprinos... sastojao se, prvo, u razabiranjima i pokretanjima ogromnog broja novih problema; drugo, u odgovorima koji su, dokle su sezali, bili u zapanjujućoj meri zdravi; i, treće, u činjenici da su njegovi odgovori, kako i valja, bili ograničeni; on je prozirao kroz zablude drugih i uzdržavao se od vlastitih. Uza svu svoju beskrajnu pregalačku energiju, on je znao gde da stane, i strogo je poštovao granice dokaza.

Šesnaest godina kasnije, Dž. M. Tanner (J. M. Tanner), britanski antropolog koji je Boasa znao samo kroz njegove spise, u *Memoiru* Američkog antropološkog društva (AAA) kojim je obeležena stogodišnjica Boasovog rođenja, napisao je ovo o njegovom proučavanju ljudskog razvoja: „Naravno, kasniji događaji nisu potvrdili neke

Napomena: Onima koje zanima biografija pisca ove knjige već je lako dostupno nekoliko jedinica. Prva je objavljena u spomen Franca Boasa, ubrzo posle njegove smrti, pod naslovom *Franz Boas, 1858-1942*, a sastavili su je A. L. Kreber i drugi; štampana je kao *Memoir 61*, American Anthropological Association, jul-septembar 1943. U toj svesci će se naći i konačna bibliografija objavljenih Boasovih radova. Postoji i jedna intelektualna biografija: M. J. Herskovits, *Franz Boas, The Science of Man in the Making (Franz Boas — Nauka o čoveku u nastajanju)*, „Ch. Scribner & Sons”, Njujork, 1953. Konačno, stogodišnjicu Boasovog rođenja američki antropolozi su obeležili sveskom *The Anthropology of Franz Boas (Antropologija Franca Boasa)*, prir. W. Goldschmidt, *Memoir 89*, American Anthropological Association, oktobar 1959; ovaj rad je objavljen i u izdanju „Howard Chandler, Publishers”, San Francisko.

od Boasovih nalaza. Neka njegova tumačenja valja ispraviti. Ponekad nije uspevao da sagleda sve implikacije svojih podataka. Ali zapanjuje kako ređko sporni nalaz, neizvesno tumačenje ili propuštena prilika nalaze put u Boasovo delo. Bio je upečatljiv novator, koji je načinio malo grešaka — a nijednu krupnu. Bio je čovek izuzetno širokog interesovanja, a njegovi spisi ipak ne ispoljavaju ni trag rasipanja dara. Sasvim suprotno, prema glavnini njegovog dela, drugi pisci njegovog vremena deluju kao diletanti; upravo on proniče ispod površine”.

Northwestern University

25. juna 1962

(Preveo s engleskog ALEKSANDAR SPASIĆ)

